

Het socialisme als geografisch project

David Harvey's historisch-geografisch materialisme

Eric Swyngedouw

(T)he intellectual does not represent a statuslike icon, but an individual vocation, an energy, a stubborn force engaging as a committed and recognizable voice in language and in society with a whole slew of issues, all of them having to do in the end with a combination of enlightenment and emancipation or freedom.

E. Said, 1994, Representations of the Intellectual

Ik heb me reeds lang afgevraagd hoe het zou voelen om een stukje te plegen over mijn leermeester en ex-collega in Oxford. Bijdragen als deze ademen steeds de sfeer uit van een soort requiem. In het geval van David Harvey is dit wel zeer prematuur. Hij is “alive and kicking” en zijn intellectueel project ver van voltooid. Edward Said’s eigenzinnige definitie van de intellectueel schetst een perfect beeld van Harvey’s academisch en politiek leven. Als mens, activist en theoreticus staat zijn werk in het teken van vrijheid en sociale emancipatie. Het is dan ook onmogelijk om in deze inleiding recht te doen aan zijn omvangrijk werk over de laatste 30 jaar en de invloed die het heeft uitgeoefend op sociale theorievorming en praktijk.

Harvey studeerde geografie aan de Universiteit van Cambridge waar hij promoveerde op een studie over Von Thünen en de Kentse hopteelt. Alhoewel ver van een bijdrage tot revolutionaire theorievorming (wat trouwens vrijwel onmogelijk was in de uitermate conservatieve discipline, die de geografie toen was en nog steeds voor een groot deel is). Hij werkte in een klimaat waarin enerzijds de geografie een nieuw elan kreeg door de wel zeer laattijdige introductie van de “wetenschappelijke methode” in de discipline, en anderzijds Oxbridge (Oxford and Cambridge) sterk doordrenkt was van het “fabian” socialisme als maatschappelijk project. Zijn onaflaatbare eis voor rigoureuze theoretische analyse gekoppeld aan een onwrikbaar geloof in de mogelijkheden

van menselijke emancipatie vonden hier een vruchtbare basis. Dit vormde ook de basis voor zijn eerste boek, dat hij voltooidde tijdens zijn lectureship aan Bristol University. "Explanation in Geography" (1969) zou een basiswerk van de nieuwe "wetenschappelijke" geografie worden. Dit werk bevatte reeds wat de essentie van Harvey's vertoog over de volgende decennia zou worden. Ten eerste verdedigde hij de opvatting dat de samenleving niet kon begrepen, laat staan dat er op ingegrepen, worden zonder de ruimte en de geografie expliciet in de sociale theorie—vorming op te nemen. Tot dan hadden geografen nauwelijks aandacht besteed aan sociale theorievorming en zich tevreden gesteld met ofwel een beschrijving van regionale differentiatie ofwel het toepassen van kwantitatieve methoden en modellen op ruimtelijke fenomenen. Uiteraard hadden de andere sociale wetenschappen en politieke activisten nauwelijks aandacht geschonken aan de ruimte (met notoire uitzonderingen als Lenin, Simmel of Benjamin), die als theoretisch irrelevant, contingent en passief verondersteld werd. Ten tweede argumenteerde Harvey in dit boek, dat "verklaring" mogelijk en noodzakelijk was in de geografie, een verklaring die gesteund moest zijn op sociale theorievorming. Ten derde gaf hij aan hoe verklaring, actie en ethiek/politiek met elkaar in verband stonden. Deze drie thema's zullen nooit meer verdwijnen. De wijze waarop Harvey invulling gaf aan deze pijlers zou echter fundamenteel veranderen tijdens de daarop volgende jaren.

In 1969 verhuisde Harvey naar de John Hopkins University in Baltimore, waar hij de volgende 17 jaar zou doceren en zijn belangrijkste wetenschappelijke en politieke bijdragen leveren. Zijn transcontinentale tocht had een grote invloed op zijn denken. De sociaal-economische situatie in de Amerikaanse grootsteden (gettovorming, uitsluiting, armoede, racisme, rassenrellen), de civil rights movement en de Vietnamcontroverse radicaliseerden Harvey. Waar hij in Groot-Brittannië leefde in een door de staat getemperd kapitalisme, vond hij in de Verenigde Staten een "pure" vorm, waarvan de excessen vooral in de stedelijke conditie tot uitdrukking kwamen.

Begaan met een wetenschappelijke analyse van het ruimtelijk-maatschappelijk gebeuren bleken de positivistische theorieën en liberale (in de Amerikaanse betekenis van "liberal") sociaal-politieke opvattingen (waarvan in die tijd vooral John Rawls de intellectuele incarnatie was) niet in staat om een adequate verklaring en effectieve sociaal-rechtvaardige politiek mogelijk te maken. Voor Harvey bleek het historisch materialisme van Marx, alhoewel onvoltooid, de enig mogelijke weg. Deze intellectuele transformatie werd neergeschreven in 1973, in wat nog steeds doorgaat voor een klassieker: "Social Justice in the City". Vanuit een bekommernis met sociale rechtvaardigheid en de overtuiging dat verklaring en politieke actie nauw samenhangen, komen in dit boek drie hoofdstellingen naar voren. Ten eerste, een liberale kijk op samenleving en stad (à la Rawls) schiet fundamenteel tekort zowel in haar analyse van en alternatieve politiek voor een meer rechtvaardige samenleving. Ten tweede, wat Harvey toen "socialistische formuleringen" noemde, wordt als redelijk en noodzakelijk alternatief naar voren geschoven. Ten derde en ongetwijfeld de centrale stelling, het kapitalisme wordt geanalyseerd als een geografisch of ruimtelijk project en bijgevolg moet een emancipatorisch of socialistisch alternatief ipso facto een ruimtelijke of geografische politiek zijn. Deze thema's worden behandeld in de context van de stad. Dit is geen toevallige keuze. Voor Harvey is de stad de locus waar het kapitalisme steeds zijn meest ontwikkelde vorm toont en waar haar contradicties het scherpst tot uitdrukking komen. Het stedelijke moet dan ook de kern uitmaken van elke emancipatorische strategie.

Voor de laatste en meest innovatieve stelling (het kapitalisme als historisch-geografisch project), zal hij later verder uitdiepen aan de hand van het marxisme en de dialectische methode. Hij stelt zich tot taak de marxistische kritiek op de politieke economie te hertalen in de richting van een historisch-geografisch materialisme. Dit wordt op een magistrale wijze neergeschreven in "Limits to Capital" (1981). Niet alleen vat hij de marxistische stellingen over het kapitalisme op een bevattelijke wijze samen, maar tevens

herwerkt en vernieuwt hij dit. Hij toont aan dat het kapitalisme een geografisch project is, waarbij niet alleen tijd (en geschiedenis) maar ook ruimte (en geografie) essentiële dimensies zijn. De tegenstellingen van het kapitalisme werken in en door de ruimte en de geografie wordt de concrete uitdrukking van de contradictorische beweging van het kapitalisme. Dit komt tot uiting zowel op het micro-vlak van de arbeidersstrijd, op het vlak van de stedelijke sociale bewegingen en stedelijke strijd, als op internationaal vlak in de richting van ruimtelijke integratie (vroeger kolonisatie, nu globalisatie), ongelijke ontwikkeling, ecologische desintegratie en uitbuiting. Belangrijker nog geeft Harvey aan, hoe ruimtelijke strategieën en processen fundamenteel zijn voor het begrijpen van economische crisisformatie. Ruimtelijke strategieën van het kapitaal kunnen een "tijdelijke" oplossing bieden (Harvey noemt het een ruimtelijke "fix" naar analogie van steeds grotere dosissen drugs die een junkie nodig heeft) voor overaccumulatieproblemen — maar deze strategieën leiden slechts tot een verdere veralgemening (internationalisering) en verdieping van kapitalistische crisistententies. Tenslotte geeft hij aan hoe "geld" de cruciale aspect is, die de contradictorische coördinatie van het kapitalisme als ruimtelijk project mogelijk maakt. Hiermee neemt hij definitief afstand van de moderne obsessie met tijd en geschiedenis (ten nadele van de ruimte, die als stabiel - haast conservatief- gezien wordt) en "bewijst" hij hoe "ruimte" een integraal en "actief" onderdeel van maatschappelijke processen en dus van theorievorming moet zijn. De twee centrale processen waarin het kapitalisme als geografisch project tot uitdrukking komt ontleent hij aan Marx. Ten eerste de historische beweging van het kapitalisme, waarbij "ruimte" vernietigd wordt door de "tijd" (door communicatie en transportrelaties — cfr. de huidige telecommunicatierevolutie) en ten tweede tijd/ruimtecompressie, die het directe gevolg is van de eerste beweging. De fundamentele contradictie hierin is, dat de permanente dynamiek tot geografische herstructurering en tijd-ruimtecompressie in voortdurend conflict staat met bestaande geografische (fysieke, ecologische, economische, culturele, sociale en politieke)

configuraties. Een permanente spanning en strijd is hiervan het onvermijdelijke gevolg; een spanning en strijd die tot uiting komen op elk ruimtelijk schaalniveau.

Nu, als het kapitalisme als maatschappelijk gebeuren een historisch-geografisch proces is, dan moet een emancipatorische (of socialistische) en op rechtvaardigheid gestoelde politiek of strategie eveneens noodzakelijkerwijze een ruimtelijke inhoud hebben. Of, met andere woorden, ahistorische en ageografische opvattingen over rechtvaardigheid (à la Rawls) zijn op hun best ineffectief, maar kunnen ook gemakkelijk een ideologisch instrument van de dominante klasse worden. Hij vat dit samen in 1984 in zijn "Historisch-Geografisch Materialistisch Manifest".

Uiteraard is voor Harvey, voor wie de essentie van de marxistische methode de dialectiek is, het economisch gebeuren slechts een instantie van het kapitalisme. Zowel het althusseriaans structuralisme als Sartre's humanistisch marxisme worden in hun radicale versie afgewezen.

In 1986 verhuist Harvey opnieuw, ditmaal naar Oxford, waar hij, ironie van het lot, Halford McKinder Professor in geografie wordt. In 1989 verschijnt zijn meest populaire boek "The Condition of Post-Modernity", waarin hij de zogenaamde transformatie van modernisme naar postmodernisme duidt, aan de hand van de twee eerder genoemde fundamentele processen onder het kapitalisme. In het bijzonder legt hij er de nadruk op, hoe processen van differentiatie, fragmentatie, individualisering, enz. samenhangen met de meest recente kapitalistische crisisformatie en haar ruimtelijke aspecten. Met andere woorden, de sociaal-culturele conditie, die onder de noemer "postmodernisme" gevat wordt, is het resultaat van historisch-geografische processen van transformatie, eigen aan de specifieke conjunctuur van het laat 20-eeuwse kapitalisme (opgevat niet als een louter economisch systeem maar als een economische-culturele-politieke-ideologische-sociale constellatie).

Tijdens zijn verblijf in Oxford en na zijn terugkeer naar de VS in 1992 zoekt Harvey

opnieuw aansluiting bij zijn eerdere overwegingen over rechtvaardigheid. De inzichten, verworven gedurende twintig jaar kritisch onderzoek, gecombineerd met nieuwe maatschappelijke strijdpunten (milieu, man-vrouw verhoudingen, postkolonialisme en racisme, economische globalisatie-differentiatie, de “postmoderne” wending), vereisen een herbronning van wat sociaal-ruimtelijke en sociaal-ecologische “rechtvaardigheid” betekenen. De hamvraag die zich stelt is, hoe een op rechtvaardigheid gestoeld socialistisch en emancipatorisch project gestalte te geven, in een context van culturele, sociaal-economische en seksuele verscheidenheid, differentiatie en fragmentatie, in een samenleving, waarin de globale macht van geld en kapitaal steeds meer totalitair wordt.

Daarom moet het socialisme als geografisch-historisch project nieuwe strategieën uitwerken. Bovendien brengt de ecologische schipbreuk van het kapitalisme de noodzaak van een sociaal rechtvaardig en sociaal-ecologisch project steeds dwingender naar voren.

Het is ironisch dat sociale wetenschappers (zoals Giddens, Foucault, Bourdieu en anderen) en cultuurwetenschappers pas recentelijk het wezenlijke belang van “ruimte” en “plaats” ontdekken. Harvey’s theorievorming en politieke analyse is daarom ook nooit zo actueel geweest als nu. In een periode, waarin het bestaande

socialisme als universeel historisch project op sterven na dood is maar tegelijkertijd het kapitalisme geen andere ruimtelijke uitwegen meer vindt en de tegenstellingen steeds scherper worden (in de stad, nationaal en internationaal), is de zoektocht naar een nieuw — en geografisch— maatschappelijk emancipatorisch project dringend nodig. Voor Harvey staat hier nog steeds de keuze tussen barbarisme en rechtvaardigheid centraal. Zijn levenswerk is de zoektocht naar een “genuinely humanising geography”. Zijn overwegingen hierover worden gepubliceerd in “Justice and the Geography of Difference”. Dogmatisme is voor Harvey dan ook steeds een van de grote problemen van het reële communisme en marxisme geweest. Als historisch-geografisch materialisme de verklaring betracht van een concrete situatie in een concrete context, dan is het de grote uitdaging van een hedendaags kritisch en revolutionair historisch-geografisch materialisme, theoretisch en praktisch om te gaan met de postmoderne conditie, de eis voor een rechtvaardige samenleving zonder verdrukking van individuele en groepsidentiteiten (de grote uitdaging voor een multiculturele en multisexuele samenleving), met vraagstukken van sociale en ecologische duurzaamheid en hun integratie in een effectief emancipatorisch historisch-geografisch politiek project. Voor Harvey blijft het marxisme hiervoor de beste basis leveren.

